

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук Альонкіна Олексія Анатолійовича, на дисертацію та автореферат Павроз Тетяни Вікторівни за темою «Конституційно-правовий статус церкви в Україні та зарубіжних країнах» представлену на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право, муніципальне право

Запропонована Павроз Т. В. дисертаційна робота присвячена темі, яка є завжди актуальною, як для академічної науки так і для повсякденного існування організованого суспільства, цивілізованої держави та людства в цілому. Адже, питання конституційно-правового статусу церкви варто віднести до таких суспільних явищ, які є предметом постійних юридичних дискусій принаймні протягом останнього століття.

Актуальність теми дослідження посилюється тим, що в сучасних умовах глобалізації питання визначення конституційно-правового статусу церкви набуває ще більшого значення, як для окремо взятої держави, у т. ч. й України, так і у світі в цілому. Не в останню чергу це пов'язано з тим, що з початку ХХ століття в переважній більшості сучасних держав світу на конституційному рівні було проголошено відокремлення церкви від держави і свобода світогляду. Але моральний авторитет церкви, її культурна вага та духовний вплив на суспільну свідомість від того не зменшився, а навпаки – набув нових рис, отримав більшого поширення, дістав нових якостей.

Разом з тим потрібно констатувати той факт, що відсутність на сьогодні комплексного, системного та структурованого дослідження конституційно-правового статусу церкви ускладнює його наукове розуміння та практичне втілення у життя суспільства та держави. У свою чергу, існування в чинному Українському законодавстві відповідних недоліків, прогалин та суперечностей потребує їх усунення, заповнення та розв'язання з метою створення належних правових умов функціонування церкви в демократичній, соціальній і правовій державі, яку розбудовує Україна.

Враховуючи викладене, варто відмітити, що автор охопила у своєму дослідженні досить широке коло завдань: від основних етапів становлення та розвитку правового інституту церкви, нормативно-правової основи її статусу до поняття, структури, змісту елементів конституційно-правового статусу церкви в сучасних державах, у т. ч. й Україні.

Варто відзначити, що з цими завданнями Павроз Т. В. справилася цілком успішно. У цьому їй запорукою стали досить ґрунтовний аналіз доктринальних джерел, національного та зарубіжного законодавства, інших нормативно-правових актів, міжнародних документів (344 найменування у списку використаних джерел) та добре володіння загальнонауковими, спеціальними та власне-правовими методами, зокрема такими, як діалектичний, порівняння, порівняльно-історичний, системний, структурний, хронологічний, синтезу, аналізу, статистичний, моделювання, історико-правовий, історико-правовий порівняльний, юридико-догматичний, конституційної компаративістики, формально-юридичний, юридичної герменевтики та ін. Автор виявила вміння

самостійно узагальнювати і критично осмислювати зібраний матеріал, логічно викладати свої думки, формувати обґрунтовані висновки.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що у даному дослідженні вперше було комплексно, системно та структуровано розглянуто конституційно-правовий статус церкви з урахуванням її важливості та ролі як правового інституту в Україні та зарубіжних державах. А це означає, що науково новими результатами цієї дисертаційної роботи, що відрізняються теоретичною та практичною значущістю необхідно визнати наступні її положення, висновки та рекомендації:

- авторське визначення відповідно до якого «становлення церкви як правового інституту – це формулювання її правового статусу та державно-церковної політики у суспільстві крізь призму історичного процесу державотворення» (с. 43);

- визначення, згідно з яким конституційно-правовий статусу церкви – це система «гарантованих суспільством та державою прав та обов'язків, правосуб'єктності, принципів, гарантій та юридичної відповідальності церкви, закріплених у нормативно-правових актах України та нормах внутрішнього права церкви, які забезпечують її існування та функціонування як суб'єкта права» (с. 97);

- висновок стосовно того, що «юридична конструкція конституційно-правового статусу церкви складається з таких структурних елементів: 1) правосуб'єктність, яка включає правоздатність, дієздатність та деліктоздатність; 2) принципи; 3) права та обов'язки; 4) гарантії; 5) юридична відповідальність» (с. 97);

- визначення, згідно з яким «під церквою ми розуміємо асоціацію, інституцію чи об'єднання людей, що має релігійну, благодійну спрямованість, а отже, її створено з метою навчання, поширення, сповідування релігії та проведення релігійних заходів на підставі релігійних вірувань, ритуалів і звичаїв, та охоплює будь-яку існуючу віру чи релігію або їх течію, підрозділ чи найменування» (с. 99);

- висновок стосовного того, що відповідальність церкви – це «особливий вид публічного примусу сутність якого полягає в позбавленнях організаційного, особистого, майнового чи іншого характеру, що покладають на церкву та її керівні органи Конституція України, міжнародні договори й інші нормативно-правові акти, а також внутрішні акти церков за скоєння правопорушення» (с. 127-128);

- авторські пропозиції щодо внесення змін до чинного українського законодавства, що регулює конституційно-правовий статус церкви (с. 135-138);

- узагальнення про те, що «у країнах загального права церкви активно реєструються як благодійні організації, оскільки вважається, що поняття благодійності охоплює і питання релігії. Відносно деяких релігійних організацій, наприклад англіканської церкви в Англії, використовується форма одноосібної корпорації, коли власність і повноваження керівника такої корпорації передаються автоматично після смерті священнослужителя його наступнику на посаді. Крім того, різним може бути орган, що здійснює реєстрацію церков, аж

до президента країни, що має місце в Камеруні. У більшості країн загального права реєстрація є не обов'язковою, проте щоб отримувати певні привілеї церкви зобов'язані зареєструватися. Отже, сучасне законодавство даних країн передбачає різні підходи до закріплення правоздатності церкви» (с. 158);

- оригінальні роздуми та узагальнення щодо держав континентального права, згідно з яким, у їх конституціях «міститься принцип відокремлення держави від церкви, але водночас цей принцип є сумісним через здорову співпрацю між обома установами. Модель співробітництва є результатом двох різних особливостей». По-перше у цих країнах церква традиційно вважалася офіційною вірою в державу: це було в Італії та Іспанії з католицькою церквою або з протестантською та католицькою церквою в Німеччині. На цих підставах і, незважаючи на прийняття принципів свободи совісті та недискримінації, правові системи цих держав вирішили підтримувати особливі стосунки з церквою більшості, відкидаючи однорідність релігійного сепаратизму. По-друге, на цю модель відверто впливають принципи так званої соціальної держави, зокрема щодо захисту та сприяння прав людини (с. 177);

- узагальнення щодо конституційно-правового статусу церкви в країнах традиційного права, зокрема про те, що «...порядок створення та умови діяльності церков у даних країнах різні і багато в чому визначаються характером їх взаємодії з державою. По-перше в державі може встановлюватися обов'язкова державна реєстрація церкви (Китайська Народна Республіка, Мозамбик, Демократична Республіка Конго, Мадагаскар, Індонезія, Корейська Народна-Демократична Республіка, Монголія). В інших країнах, наприклад, таких як Японія, Малайзія, М'янма такої вимоги не встановлено. По-друге, різним може бути орган, що реєструє, це можуть бути виконавчі органи влади або патріотичні релігійні об'єднання (Китайська Народна республіка). По-третє, підстави для відмови в реєстрації, як правило, схожі і найбільш часто зустрічається, наприклад, таке: засновники не відповідають умовам, визначеним для реєстрації (практично у всіх країнах)» (с. 193).

Зазначені висновки, пропозиції і рекомендації мають загальнотеоретичне, конституційно-правове та міжгалузево-правове наукове та практичне значення і можуть бути використані як у подальших дослідженнях, так і при написанні підручників, навчальних посібників та методичних видань з конституційного та міжнародного права. Отримані результати можуть бути використані в процесі подальшого вдосконалення чинного законодавства України. Матеріали дисертації можуть бути також використані у навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Історія держави і права», «Конституційне право України», «Конституційне право зарубіжних країн», «Правознавство», «Порівняльне правознавство».

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження було сформульовано та оприлюднено у 5 наукових статтях, що опубліковані у фахових виданнях, та 4 наукових доповідях і повідомленнях на наукових конференціях і круглих столах. Зміст автореферату в цілому відповідає змісту дисертації.

Разом з тим, як і будь-яка інша проблемна наукова праця, представлена дисертаційна робота характеризується певними недостатньо обґрунтованими та суперечливими положеннями, що носять дискусійний характер і можуть бути враховані автором в подальших наукових дослідженнях, як за названою так і за будь-якою іншою обраною темою. А саме:

1. У вступі, характеризуючи наукову новизну отриманих результатів, *вперше* формулюючи дефініцію гарантій конституційно-правового статусу церкви, не включено у поняття «державного забезпечення», поряд із «реалізацією» та «захистом», такі невід'ємні його складові як «охорона» та «відновлення, у разі порушення» (с. 23). Як наслідок, серед запропонованих *удосконалень* ч. 5 ст. 31 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 не зазначено те, що «у разі прийняття судом рішення про відмову в ліквідації церкви (релігійної організації), церква (релігійна організація) відновлює свою діяльність, зупинену відповідно до цього Закону, з моменту вступу в законну силу рішення суду» (с. 26) та має право на відновлення порушених її прав – компенсацій морального та/або матеріального характеру.

2. Серед *удосконаленого* є спірним положення п. 4 про необхідність доповнення ч. 3 ст. 35 Конституції України цілим рядом дефініцій про взаємовідносини держави і церкви (с. 24). Доречним вбачається включити ці формулювання до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991. Крім того, положення про те, що «забороняється фінансування церкви (релігійної організації) урядами інших» держав, з огляду на те, що існують державні церкви, виглядає у край складним для його реалізації без порушення права людини на свободу світогляду і віросповідання. Крім того, сам автор зазначає, що «...на сьогоднішній день механізм виявлення такого фінансування в силу різноманітних внутрішніх та зовнішніх чинників є неможливим» (с. 105).

3. У підрозділі 1.2 «Становлення правового інституту церкви в Україні та зарубіжних країнах» (с. 43-66) вбачається доцільним детальніше зосередитися на національній історико-правовій традиції формування державно-церковних відносин. Більш повно розкрити зміст відповідних нормативних актів великокнязівського, королівського, гетьманського та царського (імперського) періодів в межах сучасної України. У т. ч. проаналізувати універсали та угоди Б. Хмельницького, Конституцію П. Орлика, акти Української Народної Республіки, Української держави тощо.

4. У підрозділі 1.3 «Нормативно-правова основа статусу церкви в Україні та зарубіжних країнах» (с. 66-82), аналогічно з попереднім розділом, варто було б більше уваги приділити правовому забезпеченню становлення та сучасному стану Української Православної Церкви Київського Патріархату, Української автокефальної православної церкви, Православної Церкви України, як правового інституту, Українським церквам інших релігій, конфесій та течій.

5. У підрозділі 2.3 «Права та обов'язки церкви в Україні – основоположний елемент її конституційно-правового статусу» (с. 108-121) зазначається, що церква в Україні, з моменту її реєстрації, у відповідності із Законом України

«Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991, серед інших, наділена правом культурно-освітньої діяльності. І пропонується детальніше зупинитися, у т. ч. й на цьому праві (с. 111). Але, виходячи із подальшого тексту, цьому праву приділено незаслужено мало уваги.

6. У розділі 3 «Конституційно-правовий статус церкви в зарубіжних країнах» (с. 140-193) досить цікаво розглядається конституційно-правовий статус церкви за кордоном. Наводяться яскраві приклади правового регулювання цього питання в різних державах загального, континентального та традиційного права. При цьому, потрібно зауважити, що дана проблема дійсно потребує свого окремого, системного та глибокого аналізу, а у запропонованому дослідженні є недостатньо розкритою. Бажано було б детальніше провести порівняння між конституційно-правовим статусом церкви в Україні та конституційно-правовим статусом церкви в державах, що розглядалися. Визначити позитивну практику та відповідні механізми правового регулювання, які можуть бути використанні в Українських реаліях державно-церковних відносин.

Разом з тим, усі сформульовані у відгуку зауваження мають дискусійний та рекомендаційний характер і не впливають на загальну високу оцінку виконаного дисертаційного дослідження. Їх скоріше можна було б віднести до числа проблемних питань вітчизняної юридичної науки, загалом, а відтак побажань для подальшої роботи дисертанта над обраною темою та проблематикою.

Усе вище викладене дозволяє сформулювати загальний висновок сутність якого в твердженні, що дисертація, яка рецензується, є завершеним, самостійним дослідженням, яке розв'язує важливу наукову проблему, вона виконана на належному науково-теоретичному рівні, відповідає існуючим нормативним вимогам щодо змісту та оформлення, насамперед, п. п. 9, 11 та 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор – Павроз Тетяна Вікторівна – заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правового регулювання
безпеки бізнесу Київського національного
торговельно-економічного університету

О. А. Альонкін.



Альонкін

засвідчую
В. С. Меченко